

AKUKU AHU MMADU DI KA MBURU NSINUCHE N'ASUSU IGBO

Si N'Aka

Ifunanya Nzubechukwu Dimebo

Department of Languages/Linguistics

Alex-Ekwueme Federal University, Ndufu-Alike Ikwo

Ifuuchigoo93@gmail.com

Na

Ibeabuchi Felix Nna

Ibefelix200@gmail.com

Umị edemede

Ọnọdu asusu Igbo na maapu omumu asusu, o kachasi nghota okwu abuchaghị nke oma. O bu eziokwu na e meela otutu nnyocha na ngalaba sayensi asusu ndi ozo di ka odidi uda, odidi udaasusu, mmebe okwu na usoro okwu. Mana e nwekebeghi nke e mere na nghota okwu ma e were ya tunyere ndi ozo, nke kpalitere nchocha a. Nchocha a ga-eleba anya n' "Akuku Ahu Mmadu di ka Mburu Nsinuche n'Asusu Igbo". Ebumnobi mbu bu ichoputa ma asusu Igbo o na-ewube okwu ya site naani na ngwaa di ka e dere na mbu. Nke abuo bu ichoputa ma a na-ahuta ufodu akuku ahu mmadu na mmebe okwu asusu Igbo n'udi mburu nsinuche. Nke ikpeazu bu imata ma mburu o bu naani atumatu okwu iji choo okwu mma ka e nwere ihe ozo o na-aru. Usoro nnyocha a dabeere na kopu; o bukwere Atutu Mburu Nsinuche (Conceptual Metaphor Theory) di ka Lakoff (1987) tuputara, ka anyi gbasoro wee mee nchocha a. Anyi sitere na nchemiuche wee nweta ngwa nchocha n'hi na ndi nchocha bu ndi amaala na ndi mara nke ekwe na-aku n'asusu Igbo. O bu site n'ije (e-logon) n'oba akwukwo Watchtowers ka anyi gbadoro ukwu wee hazie ngwa nchocha ndi a. Ndi nchocha choputara n'etiti ihe ndi ozo na ndi Igbo na-eji okwu atu di mma aru oru; ha jikwa ufodu akuku ahu mmadu emeputa mkpuruokwu tinyere na mburu abughi naani okwu e ji achọ ederede mma, kama okwu e ji ekwurita okwu kwa ubochi. Ndi nchocha turu aro ka e bido omumu gbasara isiokwu a, iji nyekwu ihe akaebe banyere onodu mburu nsinuche n'asusu Igbo site n'iji oru a di ka ihe nlereanya.

1.0 Okwu mmalite

Nchocha a, nke isiokwu ya bu "Akuku Ahu Mmadu di ka Mburu Nsinuche n'Asusu Igbo" bu iji lebaa anya; choputa ma kowaputa ka e si eji ufodu akuku ahu mmadu di ka anya, imi na onu were emeputa mkpuruokwu ma werekwa ha ziputa mburu nsinuche n'asusu Igbo. Asusu Igbo eritela otutu uru na nchocha ndi e merela n'amumamu asusu n'udi akpomakpo na mkpopta uda, odidi na nhazi uda, mmebe mkpuruokwu nakwa usoro okwu mana e nwekebeghi nke e merela na nghota okwu. O bukwere n'hi nke a ka anyi ji bagide nchocha a

Ndi nwe asusu Igbo bu ndi Igbo. Omenaala ha bu Omenaala Igbo. Ebe ha bi bu n'ala Igbo. A na-ahụ ndi Igbo n'ala Igbo nke di na mpaghara odida anyanwu Najirija; steeti ndi mejuputara ala Igbo gunyere: Abia, Anambara, Ebonyi, Enugu nakwa Imo.Ha

juputakwara mpaghara Delta, Rivas, Benue, Krõs Riva na Akwa Ibõm. Ha bikwa na steeti niile dika n'ala Naijiria ebe ha na-agba mbõ n'udi digasi iche iche. N'ihì oke mbõ ndi Igbo na-agba n'ìhe gbasara ichu nta ego nakwa agumakwukwo, a na-ahutakarì ha na mba uwa niile. N'ezie, obodo o bula onye Igbo anoghi ekwesighi mmadu ibi a, n'ihì na onye Igbo anaghi anõ n'ebe ga-agho ya ahia.

Ebumnuche nchõcha a bu ichõputa ma asusu Igbo o na-ewube okwu ya naani na ngwaa di ka e dere na mbu. Nke abuo bu ichõputa ma a na-ahuta ufodu akuku ahu mmadu na mmebe okwu asusu Igbo Nke ikpeazu bu ma mburu o bu naani iji choo okwu mma ka e nwere ihe ozo o na-aruu?. N'ime ihe ndi a, ndi nchõcha gbasoro atutu mburu nsinuche nke Lakoff (1987) tuputara ma were usoro nnyocha nke dabeere na kopu site na e-logon, di ka a huru n'õba akwukwo Watchtowers we ziputa ntucha nchõputa iji mee ka a kporuo nghota ulõ banyere isiokwu a kpu n'onu.

Iji mee ka nchõcha a doo anya, anyi kewara ya uzo anõ: Nke mbu bu ndubanye; ebe a ka ndi odee kpõbatara ma kwadobe mmuo oguu n'ìhe ndi o ga-atu anya n'ederede a. Nke abuo bu ntuleghari agumagu. Ebe a ka anyi tuleri ihe niile di mkpa maka isiokwu a, ma kowaa atutu mburu nsinuche na ka o si metuta ederede a. Nke ato bu ntucha nchõputa. Ebe a ka anyi tuchara nchõputa niile e nwere site n'idabe ere na e-logon di ka o di a õba akwukwo Watchtowers. Nke anõ bu nchikõta nchõputa na mmechi. Ebe a ka anyi chikõtara ederede niile ma weta ya n'isi njedebe site n'itu aro ga-enye aka ime nchõcha gaa n'ihu.

Ederede a juputara n'uru. Ndi ga-erite uru na nchõcha a gunyere: ndi na-amu ma na-akuzi nghota okwu n'asusu Igbo, ndi ga-enwe mmasi n'ime nchõcha yitere nke a n'õdinihu na ndi oru ahũike, n'ihì na o bu ahũ mmadu ka ha na-elekwasì anya.

2.0 Ntuleghari Agumagu

Ihe anyi ga-eme ebe a bu ileanya n'ìhe ndi e derela gbasara nchõcha a na atutu nchõcha.

2.1 Asusu

Asusu bu uda mmadu na-eme nke a haziri n'ezì usoro site na nkwekõrita õha na eze nwe ya bu asusu. Okolo na Ezikeojiaku (2012) kowara na asusu bu usoro ndi mmadu si enwe mmekõrita niile di mkpa ha nwere n'uwa. Umeh (2016) n' aka nke ya, hutakwara asusu di ka uda si mmadu n'onu puta site na mmetuko otu njiakpo na ibe ya. O gara n'ihu kwuo na õha na eze nwe asusu ahũ ga-anabatariri ya tupu e were ya zikõritaba ozi ma o bu kpakõritaba uka.

N'ihì nchõcha a, asusu a na-atule bu asusu Igbo. Ikekõnwu, Ezikeojiaku, Ubanì na Ugoji (1999) kowara asusu Igbo dika otu n'ime asusu ato e weputara di ka asusu ala Naijiria a ga na-akuzi n'ulo akwukwo õtaakara, sekõniri, koleji edukeshõn na Mahadum. Ha gara n'ihu kwuo na asusu Igbo bu ihe e jiri mara agburu a na-akpo Igbo. N'ituleghari okwu odee ndi a, o dorõ anya na asusu bu ihe nwere usoro. Mmadu na ibe ya jikwa asusu eme otutu ihe tinyere na asusu o bula nwere ndi nwe ya.

2.2 Lingwistiiks

Lingwistiiks bu sayensi asusu. Sayensi asusu bu amumamu na-agbaso usoro sayensi were na-amu asusu. Ihe o na-eme bu igbaso usoro sayensi were akowami asusu, odidi ya na agwa ya. Site n'aka Okolo na Ezikeojiaku (2012), ha hutara oru sayensi asusu uzo abuo gbara okpurukpu. Nke mbu bu imu asusu n'onwe ya di ka ihe di ya mkpa

imata. Nke a bu iji gosi uto doru anya a ga-esi kowaa asusu ndi ahụ. Nke abuo bu na sayensi asusu na-amu asusu di ka ihe o ga-esi na ya nweta mmuta gbasara etu asusu di n'owa niile. Imata etu asusu di bu imata oru asusu na-arụ di ka anyi choputara na nkowa a.

N'otu aka ahụ ka Finch (2000) kowara na lingwistiiks na-esi n'uto sayensi eme amumamu asusu. O bu ya ka o ji kwu na amumamu sayensi asusu na-eji usoro amu asusu. Nkowa Finch (2000) na nke Okolo na Ezikeojiaku (2012) bu otu ihe site n'ikwekorita na lingwistiiks bu sayensi asusu nke na-agbaso usoro sayensi wee na-amu asusu. Ndiiche ha bu na Okolo na Ezikeojiaku (2012) nyere uto nkwa abuo gbara okpurukpu gbasara lingwistiiks mana Finch (2000) emeghi etu ahụ.

2.3 Lingwistiiks Nkowa

Lingwistiiks nkowa bu ngalaba sayensi asusu na-amu maka asusu iji choputa odidi ya bu asusu nakwa ka asusu ahụ si akpa agwa n'oge a na-ekwu maka ya kpomkwem. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) na-akowa na lingwistiiks nkowa na-akowa asusu etu o di n'oge a kpu ya n'onu. Ha ji mkpuruokwu dibu n'asusu ma mechaa o dighizi na ya, wee maa atu etu oru lingwistiiks nkowa di. Ha kwuru na o buru na mkpuruokwu o bu la a dighizi n'asusu na onye lingwistiiks nkowa agaghi ekwute maka mkpuuokwu ahụ furu efu n'ihu na o choghi ima maka mgbanwe asusu ahụ gabigarala. Ha mere ka a mata na mkpa ya bu inyocho asusu ahụ n'onodu o huru ya. N'igbatị nkowa ha, ha nyere lingwistiiks nkowa nkewa uto ise: odidi ıda, odidi ıdaasusu, mmebe okwu, usoro okwu na nghota okwu. Nkowa a nyere n'uju ihe a choro gbasara lingwistiiks nkowa.

Di ka nchocha a si wee di, ngalaba lingwistiiks nkowa nke isiokwu anyi di na ya bu nghota okwu. Nghota okwu di ka nkowa Chukwuma (2012) si di bu ngwa lingwistiiks nkowa nke na-nyocha nghota nke mkpuruokwu, ahiriokwu ma o bu nkebiahiti n'asusu. E nwere otutu nkewasi nke nghotaokwu mana nke anyi ji aru oru ugbo a bu amumamu ncheputa site n'icheputa etu akuku ahụ mmadu ji enye aka na nhazi nghotaokwu n'asusu Igbo.

2.4 Akuku Ahu Mmadu

Akuku ahụ mmadu bu ihe ndi ahụ a na-ahuta n'elu nakwa n'ime ahụ mmadu di ka odidichi ya siri di. Ha gunyere: isi, anya, imi, onu, nti, uburu, obi, ara, afu, otubo, ukwu, ukwu, wdg. Mana ndi nke anyi ga-ahoro maka ederede a bu: anya, imi na onu. Anyi ga-achoputa uto ndi oro ha si aru oru n'asusu iji gosiputa echiche ma o bu nghotaokwu. Site na nkowa a, o putara ihe na akuku ahụ mmadu di n'ahụ mmadu. Mgbe o bu la a na-agbado ukwu na ya were ewube ma o bu agbatị okwu, o gosiri na o na-aputa ihe na mmebe okwu asusu ahụ di ka anyi choputara n'asusu Igbo.

2.5 LingwistiiksNcheputa

Ponterotto (2014:11) kowara na okwu a koro "Lingwistiiks Ncheputa" (Cognitive linguistics) bu ngalaba lingwistiiks nke malitere n'afu 1970 iji gbaa mgba megide ikowa asusu site n'igbaso usoro ndoko na usoro mmeputa (jenerativ). O gbadoro ukwu na mmetuta di n'etiti asusu na uche. O gbara mbu ikowa usoro di iche iche nke uburu di ka o si metuta mmammuta asusu, nchekwa, mmeputa na nghota ekwurunonu na

ederede. Nkọwa dị n'elu na-akwado na lingwistiiks nsinuche na lingwistiiks ime mmụọ dị n'asụsụ bụ otu ihe.

Antonio (2014) kpọrọ lingwistiiks nchepụta atụtụ ma kwuo na 1987 bụ afọ dị mkpa na mmalite atụtụ a n'ihì na ọ bụ n'afọ a ka e dere ma bipụtakwa akwụkwọ abụọ nke hiwere isi ma burukwa ntọala ya bụ atụtụ. Akwụkwọ ndị a bụ: *Women, Fire and Dangerous Things* nke Lakoff dere na *Foundations of Cognitive Grammar* nke Langacker dere tinyere afọ ndị ọzọ.

Ọka na lingwistiiks nchepụta bụ George Lakoff - kwuru na lingwistiiks nchepụta bụ ngalaba pụtara ọhụrụ nke wekọtara ihe a marala gbasara uche site na ngalaba amụmamụ ndị ọzọ: amụmamụ ime mmụọ, sayensị asụsụ, antropoloji, fịlọsọfì na amụmamụ kọmputa. Ọ na-achọ ụsà doro anya nye ajujụ ndị dị ka: ọ bụ eziokwu na asụsụ na-agbaso usoro nchemiuche? Mmadụ ọ na-eji ihe ọ ma atunyere ma ọ bụ ekwu maka nke ọ maghị? Kedụ ka mmadụ si etinye n'ọrụ uhe ọ hụrula na ndụ? E nwere usoro iji otu ihe tunyere ihe ọzọ n'asụsụ, ọ buru na ọ dị etu a, ntunye ndị a ha sitere na etu mmadụ si hụta mmekọrịta dị n'etiti ya na ụwa ya ka ọ bụ na mmadụ bjakwutere ha etu ahụ n'ụwa? (Lakoff, 1987)

Site na nkọwa Lakoff (1987), lingwistiiks nchepụta adighi ele anya naanị na mmebe ma ọ bụ nhazi asụsụ kama ọ na-eleba anya n'usoro echiche mmadụ nke puru ibu ntọala nye mmebe asụsụ. Ọ na-enyekwa ụsà banyere etu mmetuta mmadụ na-enwe n'ụwa puru isi gbazie asụsụ mmadụ site na nchemiuche. Dingemanse (2006) kwadoro nkọwa Lakoff (1987) nyere.

2.6 Mbụrụ

N'amụmamụ agumagu, e mere ka anyị mata na mbụrụ bụ iji otu ihe tunyere ihe ọzọ site n' ikwu na ihe abụọ nke na-eyiteghị onwe ha bụ otu. Ha kowara na ọ bụ otu n'ime mmebere utoasusụ nke e ji achọ okwu mma iji nye nghota ga-agba ofeke ghari. Ọ bụ nke a ka a kpọrọ Atụtụ Klasikal dị ka o si dị na Lakoff (1992). Dị ka nkọwa atụtụ a si dị, mbụrụ bụ ngwa utoasusụ nakwa nke agumagu nke na-eji otu ihetunyere ihe ọzọ ma kwukwaa maka ihe ahụ n'ụdị n'abughị odidichi ya ma ọ bụ etu e si ekwu maka ya n'okwu nkiti.

Ihe ndị a Lakoff (1992) hụ tara wee si na “bido n'ogbo utoasusụ ma ọ bụ grama agba ochie wee rute n'oge nke amụmamụ utoasusụ nke ogbaraohuru, a na-ahutakarị mbụrụ dị ka naanị mpaghara utoasusụ nke e ji achọ okwu mma ma ọ bụ mee ka ofeke ghara ighota ihe a na-ekwu, mana mbụrụ nwere mputara ọzọ nke na-abughị n'ụdị utoasusụ kama ọ dị n'ụdị odidichi na mmeputa okwu nakwa nghota n'etiti ndị nwe asụsụ ahụ. (p.1). N'ihì nke a anyị ga-akowaputa n'ezie etu mbụrụ n'ụdị kekaasusụ jiri buru otu ụzọ ndị Igbo si emebe okwu ha kemgbe gboo nke n'abughị n'ụdị ilu ma ọ bụ akpaalaokwu ndị ọzọ e nwegasiri n'okwu Igbo”.

2.7 Mbụrụ Nsinuche

E nweghị onye lebara anya na nkọwa a e nyere mbụrụ wee ruo puku kwuru puku afọ. Ọ bụ naanị na ngwucha afọ 1970 ka ndị dị ka: Wallace Chafe, Charles Fillmore, George

Lakoff, Ronald Langacker, na Leonard Talmy, bidoro lebamiwe ya bụ isiokwu anya site n'inyocha usoro echiche, okwuonụ na akparamagwa mmadụ. Mgbe ha mechara nke a ka ha chopụtara na mmadụ nwere usoro o na-agbaso n'echiche, okwuonụ na akparamagwa ya nke otu n'ime ha bụ iji otu ihe tonyere ihe ozo nke yituru ya n'odidi, n'oru ihe ahụ na-arụ nakwa n'akparamagwa ya. Nke a ka ha kporo mburu nsinuche - ya bụ ihafenye agwa maobu odidi site n'otu ihe wee gafee n'ozo (Chukwuma, 2012).

Lakoff (1992) kwara na o buru na e lebaa anya nke oma na ihe a bu mburu ma kwaputa iwu ndi a na-agbaso na mwube ha n'asusu, a ga-achoputariri na ihe a kporo atutu klasikal bu adigboroja ma burukwa ugha. Lakoff (1992) kwakwara na iwu na-achi ngosiputa nke mburu n'asusu bu ihe si n'uche. N'ezie, mburu ehiweghi isi n'asusu kama, o bu n'etu ndi mmadu si eche ihe site n'iji ihe yiteturu ya wee tonyere ya. Iwu ozuruwaonu nke mburu bu isi n'otu ihe hu ihe ozo.

2.8 Atutu Nchocha

Atutu a bu Atutu Mburu Nsinuche nke sitere na Lingwistiiks ncheputa bu nke Lakoff tuputara n'afu 1987. O kwara na mburu nsinuche na-ewebata ukpuru ma o bu usoro e si akowa maka etu e si ahuta mpaghara ahụ mmadu n'okwu ndi na-agbasaghi ahụ mmadu nke putara iji ihe ndi a mabu/ a puru ihu anya ekwu maka ihe ndi anya adighi ahụ anya/ ihe ndi e nweghi ka ha si metuta ahụ mmadu.

Etu anyi si ahuta ma na-ekwu maka ihe ndi adighi ahụ anya na-esitekarị na mmekorita anyi na gburugburu anyi tinyekwara etu anyi si ahuta ya Lakoff na Johnson (1980:112). Di ka ha siri kwu, ebe a na-esitekarị enwe ya bu nhafe site n'ihe a na-ahụ anya gafee n'ihe anaghi ahụ anya bu nke ahụ mmadu na-eziputa. Amumamu echiche okwu kensinuche na-akowa na mmadu na-ahafekarị agwa na odidi ihe o na-ahụ anya (nke ha kporo Soosu domeen) wee nye ihe ndi o naghị ahụ anya ma hia ahụ nkowa (nke ha kpokwara Tageeti domeen). Lakoff, 1980:3) kwuru na:

Otu ndi na-ahuta mburu di ka atumatu okwu e ji achu abu ma o bu agumagu ndi ozo mma - o kara metuta agumagu kari asusu nkiti. Mana a na-ahuta ya di ka ngwa asusu nkiti sooso: o kara buru okwu nkiti kari echiche ma o bu akparamagwa. N'ihu nke a, otutu mmadu chere ha ga-ekwunwu okwu nkiti ma e wezuga mburu.

Ebe o bu na mburu abughi naani utosasusu e ji achu okwu mma di ka ndi mmadu siburu wee huta ya, O gakwuru n'ihu kwaa na ha achoputala n'uzo di iche na mburu bu ihe e ji ekwu okwu nkiti kwa ubochi, o bughi naani n'asusu kama n'echiche na omume. Uzo nkiti anyi ji eche echiche ma na-eme n'omume dabeere nke oma na mburu. Echemeche ndi na-achi uche anyi adabereghị naani na amamihe anyi kama o na-aputa ihe n'ihe nile anyi na-eme kwa ubochi ya bu ma nke anyi chere eche ma nke anyi mere eme. Ya mere, uche anyi na-enyeaka nke ukwu ikowa ihe anyi na-ahụ ma na-eme kwa ubochi (ihu.4).

Lakoff (1980:4) gara n'ihu kwaa na "otu uzo e si achoputa ihe bu site n'ile asusu anya. Ebe nzikorita ozi bu site na nghota di n'echiche, asusu bu ngwa di mkpa iji ziputa nkowa ihe usoro ahụ yiri. A choputala n'usoro lingwistiiks na otutu okwu nkiti anyi

na-ekwu nwere mburu na ya. Anyi a choputakwala uzọ anyi ga-esi weputa mburu ndi ahụ site n'etu anyi si anụ isisi ihe, ichemi echiche ime na ihe anyi na-eme”.

Mputara di iche iche nke mkpuruokwu o bula dabeere na mmetuta, eserese, ncheputa, nburunuche, echiche na ihe ndi onye ahụ mmadu nwere ike imetugasị aka mgbe o bula a kpoputara ma o bu mgbe o gachara n'usoro nnta uda mkpuruokwu ahụ iji nye nghota (Ndimele, 1997:19).

Ahiriokwu a di n'elu nke onye kwuru ya bu Ndimele (1997) a-akwado atutu mbunuche nke echiche okwu di ka e si hu ya n'ime (UJAH, 2012:19). O na-akowa na a puru inweta echiche okwu site n'uche.

Site n'ihe ndi di n'elu, anyi choputara na mburu bu ihe di n'ime ndu mmadu kwa ubochi; echiche ya, mkparita uka; o buladi omume ya niile bu nke o nwere ike o maghi. Nke a putara na n'udi mburu a puru iche n'ihu na o bu ihe na-esi n'uche mmadu mgbe niile nke o na-eji eme okwu oge niile n'amaghi ama. Otu uzọ mburu si aputa ihè n'asusu bu site na mpaghara ahụ mmadu di ka anyi ga-egosi na nchocha a n'asusu Igbo. O bu eziokwu na ndi Igbo ji ilu na akpaalaokwu ha eri okwu mana anyi ga-ahuta na mburu ndi a adighi n'udi ilu ma o bu akpaalaokwu kama n'udi mkparitauka.

2.9 Nchikota Ntule Agumagu

N'ime ederede a, anyi enweela ike kowaa okpurukpu okwu ndi ga-enye aka ime ka nghota nchocha a zuo oke. O dokwara anya na ndi Lingwistiiks ncheputa kwenyere na mburu abughi naani okwu e ji achọ agumagu mma kama o bu ihe di mkpa n'okwu nkiti mmadu na-ekwu kwa ubochi.

3.0 Ntucha Nchoputa Nchocha

Ebe a ka a ga-atule ebumnobi nile anyi ji mee nchocha a iji mata ma anyi e nwetakwara usa niile a choro.

3.1 Ntucha Ichoputa Ma Asusu Igbo O Si Naani Na Ngwaa Ewube Okwu Ya.

Ebe nghota anyi ji eme ntucha a si aputa bu n'okwu Lakoff (1987) ndi anyi hurula na ntuleghari atutu nchocha. Nkowa Lakoff (1987) na Lingwistiks ncheputa na atutu mburu nsinuche ruturu aka n'isite n'ihe a na-ahụ anya, nke akuku ahụ mmadu bu otu n'ime ya wee kwuo maka ihe anaghi ahụ anya; ya bu were ya mebe okwu nwere nghota. Site na ntucha a, anyi choputara na asusu Igbo anaghi esite naani na ngwaa ewube okwu ya, kama o bu ufodu akuku ahụ mmadu na-aputa ihe na mwube okwu a. Ebe a ga-eche na o bu ngwaa ka a ga-eji wube okwu, ihe a ga-ahuzi bu akuku ahụ mmadu n'ufodu okwu ahụ.

3.2 Ntucha Ichoputa Ma A Na-Ahụ Akuku Ahụ Mmadu N'Udi Mburu Nsinuche.

Na 2.8 ka ihe a na-atucha ebe a gosiri onwe ya. N'ebe ahụ ka Atutu Mburu Nsinuche nke Lakoff (1987) tputaara anyi etu e si achoputa na a na-ahụ akuku ahụ mmadu n'udi mburu nsinuche. O bu ebe ahụ, ebe e-logon n'oba akwukwo "Watchover" nyere aka n'ihazi nke a. Sie na ya, anyi choputara na a na-ahuta akuku ahụ mmadu n'udi mburu nsinuche, ma werekwa anya, imi na onu di ka akuku ahụ mmadu, wee ziputa nke a.

3.3 Ntucha Ichopua Ma Mburu O Bu Naani Atumatu Okwu E Ji Achọ Okwu Mma
Ebe ntucha gosiri onwe ya bu na “2.4” (Lakoff, 1992), “2.6” na “2.7” (Lakoff, 1980:3 & 4). Nkwa ya n’ebe ndi ahụ na-egosi kpomkwem na mburu abughi naani atumatu okwu e ji achọ okwu mma, kama e ji ya eziputa echiche okwu nkiti na mkparita uka kwa ubochi n’okwu Igbo.

3.4 Nziputa Omuma atu Njirime Ntucha

Ebumnobi mbu anyi ga-eleba anya bu imata ma asusu Igbo a na-ewube okwu ya naani na ngwaa di ka e dere na mbu. Site n’ihe ndi anyi tuleghari, anyi choputara na asusu Igbo anaghi ewube mkpuruokwu ya na naani ngwaa di ka e dere na mbu kama a na-ahuta akuku ahụ mmadu na mwube okwu ya. Ufodu mkpuruokwu e ji akuku ahụ mmadu wube ndi gbadoro ukwu na “anya, imi na onu” bu ndi a: *Ihunanya, anyaukwu, ntajianya, anyaoma, osuimi, onuzo, onuugu, onuwu, onuala wdg.* Mkpuruokwu ndi nwere akuku ahụ mmadu putara ihe na ya mere nghota ya jiri zuo oke ma o bu ziputa ihe a turu anya.

Nke abuo a ga-atucha bu imata ma a na-ahuta ufodu akuku ahụ mmadu na mmebe okwu n’asusu Igbo n’udi mburu nsinuche. Site na tuleghari na ntucha ngwa nchocha, anyi choputara na a na-ahuta ufodu akuku ahụ mmadu na mmebe okwu Igbo n’udi mburu nsinuche. Lee ha: Anya, Imi ma Onu di ka Mburu Nsinuche

a. Mburu nke Anya: Anya bu otu ngwaoru na-eduzi mmadu uzo. Ndi Igbò anaghi eji ihu uzo ha eti epelè. O di oke mkpa na ha jiri ya tunyere ihè anyanwu na ikike kachasi mma n’uwa - ihunanya. *Anya na-egosiputa Ezigbo Mmetuta - ihunanya’.*

1. Ihunanya
Ihu n’anya
To see with (in) eye
Love.
2. Anyaoma
Anya Oma (Anya Chukwu na-ele m bu anyaoma).
Eye good (beautiful)
Good eyes.
Goodwill.

’Anya na-egosiputa ezi mmetuta nke nsopuru’.

Ísò ányá (Mmuo anaghi aso mmadu anya).
To avoid eyes
Respect.

Anya na-egosiputa Ihe Ojoo - Anyaukwu’

3. Anyaukwu
Anyaukwu Ukwu
Eye big.
Greed.

Anya na-egosiputa Ihe Ojoo - ‘Ekworo’: Nwaafọ Igbo na-ahuta ekworo di ka Ntajianya ma o bu Anyaufu."

4. Ntajianya
 Ntaji Anya } O naghị ele anya ya ọtụtụ oge n’ihe ọma mere onye ọzọ.
 O lee ya }
 Destroying eye. ọtụtụ oge, ọ dị ya ka anya ya ọ na-ataji ataji; ya bụ, anya ntaji/
 ntaji anya.
 Jealousy.

5. Anyaụfu } N’otu aka ahụ, onye na-ele ihe ọma mere mmadụ, ọ na-afu }
 Anya ụfu } ya ụfu ihu ihe ọma ahụ, onye ahụ dị “anya ụfu” - jealous }
 Eye pains (peppery)
 Jealousy.

Anya na-egosiputa Ahụhụ/ Mgbu - ‘Nhuju anya’ Onye ahụ ahụgidela ihe adighi mma, ọ wee karịa.

mgbe ihe adighi mma ọ na-ahụ kariri akari bụ Nhujuanya

6. Nhujuanya (Excessive hardship)
 Nhuju Anya (Nwaanyi ọcha ahụ ahụjuola nnoo anya).
 To fully (completely) see eye
 To have seen it all.

Anya na-egosiputa mmetuta na-adighi mma- Ujoanya’.

7. Ujoanya
 Ujo anya (Diogu bu nwoke ujo anya).
 Fear eye
 Mediocrity. (A weakling)

Anya na-egosiputa mmereme na-adighi mma-’Mmenyanya’ Imegide mmadụ ihe ojoo, anya ya

achoo inyu ka oku.

8. Mmenyu anya.
 Mmenyu anya (Nke a bu mmenyu anya).
 To put off eyes
 To deal with. (Maltreating)

Site n’omuma atụ ndi di n’elu, akuku ahụ mmadụ nke a kpọrọ “anya” bụ naani ebe ezi ma ọ bụ ajọ mmetuta nke ha na-akowa ka a kpọrọ Tageeti di ka o si di n’ atutu mburu nsinuche.

b. Mburu nke imi: Imi bụ akuku ahụ mmadụ e ji anuta isi. Anyi ga-ahụ imi di ka ugbo nke na-ebu anyaufu. *’Imi na-egosiputa echiche ndi na-adighi mma-’Osuimi’.*

1. Osu imi
 Osuimi (Uzoma bu osuimi).
 Poker nose
 Backbiter (An envious person)

’Imi na-egosi akara ihu (facial language) bu nke ojoo. .

2. Ume.
 Breath. (Ume di gi).
 3. Udaume.
 Uda ume.
 Sound breath.
 Vowel.

4. Mgbochi.ume.
Mgbochi ume.
Obstruction breath.
Consonant.

N'omuma atụ ndị anyị hụrụ na 3.1.2, imi bụ naani ebe agwa na mkpuruụda ndị ha kọwara bụ Tageeti.

Ch. Mbụrụ nke Ọnụ: Ọnụ bụ ụzọ mbata. Ndị Igbo kwenyere na ọnụ bụ ụzọ nri ji abanye n'ime ahụ. O bụ n'ime ọnụ ka ire di. Ya mere, a ga-etinye ya na nnyocha nke a. Ire bụ akụkụ ahụ maka uto, ilu wdg.

a. *Ọnụ nke na-egosiputa ụzọ*

1. Ọnụ ụzọ (Okonta nọ n'ọnụ ọnwụ).
Mouth road (way, door)
Mouth of the road (way, door)
Doorway, doorstep, pathway, road.
2. Ọnụ agwọ IAgwọ na-atanye mmadụ ọnwụ. N'ihia ya, ọnụ agwọ ji ata mmadụ bụ ebe ụjọ di. N'ihia ya, ọnụagwọ bụ ihe ụjọ, ihe itụ egwu. Ọnụ ojoo; Ọnụ njo }
Ọnụ agwọ
Mouth snake
Mouth of the snake
Snake hole.

b. *Ọnụ nke na-egosiputa ọnụ ahia*

3. Akwa a di ọnụ ala.
Cloth prep.be+present mouth ground.
Cloth this is mouth ground.
This cloth is cheap.
4. Osikapa dizi ọnụ ugbu a.
Osikapa be+suffix mouth adv.
Rice is mouth now.
Rice is expensive now.

Anyị ga-atulekwa ọnụ di ka ogo ma o bụ ọnụ oḡuḡu kacha elu. Na nke a, anyị ga-enyocha ọnụ n'okpuru usoro nkowa ọnụ di ka ihe eji egosiputa ọnọdụ nwa oge na ọnọdụ nrụmaka.

1. Biko kpatara m ọnụ ugu oma.
Please pluck+suffix 1sgO mouth pumpkin leaf beautiful.
Please pluck me mouth of pumpkin leaf beautiful.
Please pluck the fresh pumpkin leaf peak (tip) for me.
2. Nwa a choro itapu m ọnụ ara.
Child this want bite off 1sgs mouth breast.
This child wants to bite off me mouth breast.
This child wants to bite off my breast mouth.
This child wants to bite off my nipple.
3. Anyị rigoro osisi ahụ ruo n'ọnụ ya.
1plS climb+past stick adv reach prep mouth 3sgO.
We climbed that stick reach in mouth it
We climbed that tree to its top.

4. Biko sapu ọ̀nụ̀ iko ahụ.
Please wash off mouth cup adv.
Please wash off that cup mouth.
Please wash that cup brim clean.

N'omuma atụ ndị anyị hụrụ na 3.1.3, ọ̀nụ̀ na-arụ ọ̀rụ̀ dī ka naani ebe ụ̀zọ̀ oghere, ogo nakwa azumahia bụ Tageeti.

N' ebumnobi nke ikpeazu, anyị ga-atule ma mburu ọ bụ naanị iji chọọ okwu mma dī ka atumatuokwu ka a na-ahuta ya na mkpuruokwu nkiti e ji akparita uka kwa ubochi. Site na omuma atụ nile e nyere site na “anya, imi na ọ̀nụ̀” dī ka mburu nsinuche, a chọputara na mburu dī ka o si metuta akuku ahụ mmadu dī iche iche na-arụ ọ̀rụ̀ dī mkpa n'asusu Igbo n'okwu nkiti karia iziputa naanị atumatuokwu, ha bụ ihe Lakoff kporo mburu nsinuche. Nke a e meela ka o doo anya na nkowa Lakoff (1992) gbasara mburu iputa ihe na mkparita uka kwa ubochi n'udi okwu nkiti bụ ezie.

4.0 Nchikota Nchoputa Nchocha Na Mmechi

N'ebe a ka a ga-achikta ihe niile a chọputara ma kapia ha ọ̀nụ̀.

4.1 Nchikota Nchoputa Nchocha

Nghotaokwu bu uzo dī mkpa banyere uzo nnyocha echiche mmadu. Edemede a di ka alaka nnyocha lebara anya n'uche dī n'asusu Igbo site n'igbado ukwu n'akuku ahụ mmadu ndi a: anya, imi na ọ̀nụ̀. N'ebumnobi imata ma asusu Igbo a na-ewube okwu ya naanị na ngwaa dī ka e dere na mbu, anyi chọputara na ọ bughị naanị na ngwaa ka asusu Igbo si ewube mkpuruokwu okwu ya asusu Igbo na-ewubekwa mkpuruokwu ya site n' ufodu akuku ahụ mmadu.

Gbasara imata ma a na-ahuta ufodu akuku ahụ mmadu na mmebe okwu n'asusu Igbo n'udi mburu nsinuuche site na ntuleghari na ntucha ngwa nchocha, anyi chọputara na a na-ahuta ufodu akuku ahụ mmadu na mmebe okwu Igbo n'udi mburu nsinuche ma nye omuma atụ ha dī ka ha si metuta Anya, Imi ma Onu.

N' ihe banyere ma mburu ọ bụ naanị iji chọọ okwu mma dī ka atumatu okwu ka a na-ahuta ya na mkpuruokwu nkiti e ji akparita uka kwa ubochi. Anyi chọputara ma gosi “anya, imi na ọ̀nụ̀” dī ka mburu nsinuche site n'igba n'anwu ọ̀rụ̀ dī mkpa ha na-arụ n'okwu nkiti karia dī ka atumatuokwu n'asusu Igbo.

4.2 Mmechi

Edemede nchoputa a malitere site n'ileba anya na Akuku ahụ mmadu dī ka Mburu nsinuche n'asusu Igbo site n'iji *Conceptual Metaphor Theory* nke Lakoff tūputara. E nwekebeghi nchocha e merela gbasara nghota okwu ma e were ya tūnyere ngalaba lingwistiiks ndi ọ̀zọ̀ n'asusu Igbo bụ ihe kpaliri nchocha a. Edemede a malitere ichoputa ma asusu Igbo ọ bụ naanị site na ngwaa ka e si ewube mkpuruokwu ya dī ka e dere na mbu, ma a na-ahuta ufodu akuku ahụ mmadu na mmebe okwu n'asusu Igbo n'udi mburu nsinuuche nakwa ma mburu ọ bụ naanị iji chọọ okwu mma dī ka atumatuokwu ka a na-ahuta ya na mkpuruokwu nkiti e ji akparita uka kwa ubochi. Mgbe anyi mechara nnyocha a na ntucha ihe ndi a chọputara, o doro anya na ọ bughị naanị site na ngwaa ka e si ewube ma ọ bụ amuba mkpuruokwu n'asusu Igbo kama ufodu akuku ahụ mmadu so n'ime ya, akuku ahụ mmadu na-ezipute mburu nsinuche

tinyere na mburū bụkwa ngwaorū nkịtị na-aputa ihe n'okwu nkịtị n'asụsụ Igbo dị ka Lakoff kowara.

Ya mere, o kwesiri ka ndi maara nke ekwe na-akụ lebaa anya n'ihe gbasara nghota okwu ma choo ụzọ ime ka nchocha bawanye na ngalaba a di ka o di na ngalaba ndi ozo. O kwesikwara ka ndi gbagoterela n'ihe gbasara asusu nwee eserese njantule n'owa ozi ga-enye aka n'iwulite onodu asusu igbo n'oge ugbu a. N'ezie, ileghara ncheputa tumadi ka o si metuta nsinuche anya n'inye okwu nghota di omimi putara iwepu asusu na eziokwu ndi di oke mkpa na mwulite na mmepe ya maka onodu ime echiche mmadu na-enye aka nke ukwu na nghota di n'omumu asusu.

Edensibia

- Anagbogu, P. N., Mbah, B. M. and Eme, C.A. (2010). *An Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams.
- Antonio B. & Javier V. (2014). *An Overview of Cognitive Linguistics*. Retrieved January 2nd, 2019 from <http://www.researchgate.net/publication/242182668>. doi:10.107/hcp.32.05bar.
- Chukwuma O. O. (2012). Meaning And Thematic Roles In The Igbo Language. *Unizik Journal of Arts and Humanities*.13, 2. Awka: Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Evans, V., Bergen, B.K. Zinken J., (2015). *The Cognitive Linguistics Enterprise: An Overview*. Retrieved January 2nd, 2019 from <http://www.researchgate.net/publication/265270231>.
- Finch (2000). *Linguistic Terms and Concepts*. Lagos. Palgrave Macmillan.
- Ikekponwu, C., Ezikeojiaku, P., Ubanj, A., and Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na Grama Igbo*. Ibadan: University Press.
- Lakoff, G. & Mark J., (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About The Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ndimele, M. O., (1997). *Semantics: The Frontiers of Communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt Press Limited.
- Nworgu, B. G. (2006). *Educational Research: Basic Issues and Methodology*. Nsukka: University Trust Publishers.
- Okolo, B.A. and Ezekeojiaku, P.A. (2012). *Introduction to Language and Linguistics*. Port Harcourt: Sunray Publications Ltd.
- Ponterotto, D., (2014). *Studies in Conceptual Metaphor Theory*. Retrieved January 2nd, 2019 from <http://www.aracneeditrice.it>.
- Pustejovsky, J., (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge, M.A.: MIT Press.
- Sachine, M. and A. Akin. (1997). *Dictionnaire Yoruba Français, Suivi D'un Index Français Yoruba*. Paris / Ibadan: Éditions Karthala / Ifra-Ibadan.
- Sheel, S. D. (2002). *An Overview Of Selected Lexical Semantic Themes Based On The Mentalist Postulate*. Retrieved January 22nd, 2019 from sheel@media.mit.edu.
- Sweetser, E. (1990). *From Etymology To Pragmatics: Metaphorical And Cultural Aspects Of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.